

Terminy i odroczenia sądowe w procesie o stwierdzenie nieważności małżeństwa

Time limits and delays in cases declaring nullity of marriage

o. Tomasz Gałkowski CP

Wydział Prawa Kanonicznego UKSW

ORCID: 0000-0001-9166-9516

e-mail: t.galkowski@uksw.edu.pl

Streszczenie: Przebieg procesu o stwierdzenie nieważności małżeństwa regulowany jest między innymi przez przepisy, które zawierają określenia czasowe (*terminus*, *dilatio*). Autor wskazuje na skutki prawne związane z ich nieprzestrzeganiem. Następnie proponuje uporządkowanie kategorii czasowych poprzez odniesienie ich do działań i zaniechań. *Fatalia legis* decydują o kolejnych etapach procesowych powodując skutki prawne wynikające z zaniechań w postaci wygaśnięcia uprawnień. Odroczenia zwykle wiążą się z koniecznością podejmowania działań, ale pozwalają na ich dokonanie po upływie czasu. Nie wyznaczają, ale zabezpieczają poszczególne etapy procesu. Trzecim rodzajem są odroczenia dyscyplinujące, które wpływają na sprawność i czas trwania procesu.

Słowa kluczowe: terminy sądowe, *terminus*, *dilatio*, odroczenie zwykłe, *fatalia legis*, odroczenie dyscyplinujące

Abstract: The unfolding of the whole process to declare nullity of marriage is governed, *inter alia*, by the regulations that contain time limits (*terminus* and *dilatio*). The author indicates legal effects related to the lack of compliance with them. Then he proposes to organize the time stages (categories) pertaining to actions and omissions. *Fatalia legis* decide on the further procedural stages causing legal effects resulting from omissions. Postponements normally involve the necessity of actions, but their implementations are allowed beyond the lapse of time limit. They do not designate and yet do ensure next stages of the process. The last type of postponements are disciplinary ones that affect the efficiency and duration of the process.

Keywords: *terminus*, *dilatio*, time limits, delays, *fatalia legis*, postponements disciplinary ones, postponements normally

Treść: Wstęp. 1. Kodeksowe pojęcia dotyczące regulacji czasowej procesu. 2. Terminy procesowe. 3. Odroczenia procesowe. Podsumowanie

Wstęp

Sądowy proces o stwierdzenie nieważności małżeństwa przeprowadzony w zwykły sposób lub jako skrócony przed biskupem jest przykładem stosowania prawa. Istotą procesu sądowego jest dążenie do rozwiązania kwestii spornej, czyli poszukiwanie prawdy, którą sąd orzeka po uzyskaniu pewności moralnej. Rozwiązując kwestię sporną przez wydanie wyroku, sąd orzeka o prawdzie i tym samym wymierza sprawiedliwość. Oczekiwanie na prawdę w kwestiach spornych, które niejednokrotnie oddziałuje na pozycję wiernego w Kościele, nie powinno się przeciągać w czasie. Z drugiej strony orzeczenie prawdy nie może być podejmowane pochopnie, bez poznania argumentów przemawiających za decyzją oraz logicznego wyводу taką decyzję uzasadniającego. Ustawodawca stanowiąc przewidziany okres czasu na przeprowadzenie procesu sądowego wskazuje na dwie zasady: szybkości procesowej oraz bezpośredniego zapoznania się ze środkami dowodowymi. Naprzeciw tym dwóm zasadom, które jak mogłoby się wydawać, znajdują się w kontrapozycji, prawodawca wychodzi ustalając czas trwania postępowania sądowego w pierwszej instancji na okres jednego roku, a w drugiej na okres półroczny¹. W sytuacji, gdy „okoliczności dotyczące faktów lub osób, poparte zeznaniami lub dokumentami, które nie wymagają przeprowadzenia dokładniejszego badania albo dochodzenia oraz w sposób oczywisty wskazują nieważność”², proces może zostać przeprowadzony w formie skróconej przed biskupem. Okres od momentu wezwania sądowego (*citatio*) do zakończenia instrukcji sprawy i przedstawienia jej do osądu biskupa nie powinien trwać dłużej niż 45 dni³.

Postanowienia dotyczące czasu trwania postępowania sądowego łączącego ze sobą dwie powyżej wspomniane zasady prawodawca uzasadnia stwierdzając, by jak najszybciej rozstrzygnąć zaistniały

¹ Por. kan. 1453 KPK/83.

² Kan. 1683, 2° MIDI.

³ Por. kan. 1685, 1686 MIDI.

spór przy jednoczesnym zachowaniu sprawiedliwości⁴, co w brzmieniu kanonu należy rozumieć jako przestrzeganie norm regulujących sposób postępowania sądowego. Sąd (sędzia) jest odpowiedzialny za prowadzenie procesu i to on deklaruje prawdę. Wszelkiego rodzaju zaniedbania w tym zakresie skutkują niesprawiedliwością.

Do obowiązków sędziego należy przestrzeganie ustaw procesowych, w tym również tych, które wyznaczają odpowiedni okres czasu na podjęcie działania przez wszystkich biorących udział w postępowaniu. Czuwa również nad tym, by strony procesowe nie dążyły do przedłużania postępowania sądowego, a opieszałość pozostałych uczestników postępowania nie była przyczyną niesprawiedliwości.

Określenie okresów upływu czasu czy też wyznaczanie konkretnych terminów nie jest jednak celem samym w sobie, lecz musi pozostać podporządkowane poszukiwaniu prawdy, a ostatecznie dobru tych, którzy tej prawdy poszukują na drodze sądowej. Chodzi bowiem o prawdę osobową, o dobro osób budowane na tej prawdzie. Z tego względu różna jest specyfika wyznaczanych okresów czy terminów, których cechą charakterystyczną pozostaje umiejętne połączenie wymogów sprawiedliwości z kanoniczną słusnością, która jest istotą treści całego porządku kanonicznego⁵. Tę słusność odnajdujemy wpisaną w ustawy (*in legibus constituta*) wyznaczające odpowiednie okresy czasu czy też terminy, powodując, że istnieje możliwość ich regulacji w zależności od możliwości działania.

1. Kodeksowe pojęcia dotyczące regulacji czasowej procesu

Dla określenia odpowiednich momentów w czasie i okresu czasu potrzebnych do przeprowadzenia czynności sądowych, Kodeks prawa kanonicznego z 1983 roku posługuje się pojęciami *terminus* i *dilatatio*⁶, tłumaczonymi na język polski jako termin i odroczenie. Dodatkowo

⁴ Por. kan. 1453 KPK/83.

⁵ Por. T. GAŁKOWSKI, *Ogólne zasady prawa w prawie kanonicznym*, Warszawa 2020, s. 109-110.

⁶ Por. kan. 1465-1467 KPK/83.

w polskim tłumaczeniu Kodeksu pojęcie odroczenie odnosi się zarówno do łacińskiego słowa *dilatatio* oraz do *prorogatio* (*prorogare*). Oba pojęcia nie zawsze są właściwie rozróżniane, co wynika z ich niewłaściwego określenia.

W kan. 1465 § 1 prawodawca podaje określenie *fatalia legis* (terminy zawite, terminy prekluzyjne) i wyjaśnia je za pomocą łacińskiego pojęcia *terminus*. Nie mogą być one przedłużone, ani ważnie skrócone, chyba że w drugim przypadku proszą o to strony procesowe. Do pojęcia *terminus* (termin) odnosi czynności przedłużenia lub skrócenia. Tym samym wskazuje, że pojęciem tym określa pewien okres czasu, gdyż tylko taki może zostać skrócony (*coarctare*) lub przedłużony (*prorogare*). Na utożsamienie *terminus* z upływem czasu wskazuje również stwierdzenie zawarte w kan. 1466. Dyspozycja w nim zawarta dotyczy możliwości ustalania terminów sądowych lub umownych w przypadku, gdy ustawa takich nie precyzuje. Sformułowanie zawarte w kanonie odnosi się do upływu czasu, gdyż niemożliwością jest podanie w ustawie generalnej dla wszystkich możliwych przypadków, do których znajduje ona zastosowanie, konkretnej daty *pro futuro*. Nie wyklucza jednak możliwości ustalenia terminu sądowego poprzez precyzyjne określenie momentu w czasie. Termin procesowy oznacza zatem okres czasu przeznaczony na podjęcie działań procesowych. W tym znaczeniu jest on tożsamy z *dilatatio* (od *dilatare* – *rozciągać, przedłużać*). *Terminus* i *dilatatio* są pojęciami synonimicznymi⁷.

Pojęcie «termin» we właściwym tego słowa znaczeniu dotyczy natomiast określenia konkretnego momentu (dzień, godzina; np. w dniu..., o godz....), w którym czynność procesowa powinna zostać dokonana⁸. Przykładem właściwego zastosowania pojęcia *terminus* są sytuacje uregulowane np. w kan. 1507 (wezwanie na zawiązanie sporu w konkretnym dniu), kan. 1661 (wezwanie na posiedzenie w procesie ustnym w określonym dniu). Zestawienie niewłaściwego i właściwego

⁷ W CIC/17 analogiczny rozdział był zatytułowany *De dilationum terminis et fatalibus*. *Terminus* odnosił się do *dilatatio* wskazując na zakończenie upływu czasu.

⁸ Por. J. CALVO-ÁLVARES, *Komentarz do kann. 1465-1467*, w: P. MAJER (red.), *Kodeks Prawa Kanonicznego. Komentarz*, Kraków 2011, s. 1103.

znaczenia pojęcia *terminus* skutkuje ujmowaniem tym pojęciem konkretnego momentu kończącego upływ czasu. Zastosowane w ten sposób użycie pojęcia *terminus* odnosi się do momentu kończącego pewien okres (np. do dnia ..., w ciągu 15 dni; co umożliwia określenie momentu końcowego)⁹.

Ustawodawca zestawia w jednym tytule rozdziału obok siebie dwa pojęcia o różniącym je znaczeniu, z czego można wnioskować, że w odniesieniu do podjęcia czynności procesowych należy się kierować określonym upływem czasu lub konkretnym momentem w czasie (terminem we właściwym tego słowa znaczeniu)¹⁰. Pojęcie terminu używane jest na określenie zakończenia pewnego odstępu czasowego. Oznacza końcowy moment *dilatio*, który można określić przez podanie konkretnej daty. Chociaż unormowania zawarte w kan. 1465–1467 nie odzwierciedlają wyraźnie sformułowania zawartego w tytule rozdziału odróżniającego *termini* od *dilationes*, jednak w dyspozycjach norm zawartych w innych kanonach kodeksowych to rozróżnienie jest znaczące.

W polskim tłumaczeniu łacińskiego sformułowania normatywnego zarówno do *dilatio* jak i do *prorogare* zostało zastosowane pojęcie odroczenia. Nie jest to właściwy zabieg językowy¹¹. *Dilatio* jest przyznanym odstępem czasu przeznaczonym na dokonanie czynności procesowej¹². Tłumaczone jest jako odroczenie, co należałoby rozumieć jako rozłożenie (odłożenie) w czasie dokonania czynności, tzn. przyznanie odpowiedniego odstępu czasu na działanie. Natomiast *prorogare* dotyczy zwłoki, prolongaty, przedłużenia odstępu czasu

⁹ Por. M.A. ORTIZ, *Komentarz do kann. 1465-1467*, w: A. MARZOA, J. MIRAS, R. RODRÍGUEZ-OCAÑA (red.), *Comentario exegetico al Código de Derecho Canónico*, vol. IV/1, Pamplona 1996, s. 987.

¹⁰ *Ubi lex distinguit et nos distinguere debemus*.

¹¹ Poprawne tłumaczenie kan. 1465 § 1 na język polski zawarte jest w: P. MAJER (red.), *Kodeks Prawa Kanonicznego. Komentarz*, Kraków 2011, s. 1104.

¹² Por. J. KRUKOWSKI, *Komentarz do kann. 1465-1467*, w: J. KRUKOWSKI (red.), *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*, t. V, Poznań 2007, s. 88-89.

przeznaczonego na podjęcie czynności procesowych¹³. Taki zabieg ma na celu przede wszystkim uniknięcie szkodliwych dla stron konsekwencji i możliwości deklaracji prawdy. Przedłużenie okresu czasu jako przyczyna skutkuje nową *dilatio*, odroczeniem w czasie. Niewłaściwym zabiegiem jest zatem utożsamianie odroczenia z prolongatą¹⁴.

Dla usprawnienia procesowego postępowania ustawodawca stanowi odpowiednie wymagania odnoszące się do czasowych kategorii określając je mianem terminów. Są to terminy ustawowe (wyznaczone ustawą), terminy sądowe (wyznaczone przez sąd, sędziego) oraz terminy umowne (konwencjonalne, ustalone przez strony i ogłoszone przez sędziego). Przed wyszczególnieniem terminów odnoszących się do procesu o stwierdzenie nieważności małżeństwa warto zwrócić uwagę na elementy charakteryzujące poszczególne terminy procesowe, by następnie określić ich konsekwencje dla tytułowego procesu.

Terminy ustawowe ustalone są w ustawie (*ex lege*)¹⁵. Należą do nich te, które mogą zostać przedłużone oraz te, które nie podlegają przedłużeniu, ale mogą zostać skrócone na prośbę stron (*fatalia legis*, czyli terminy zawite, prekluzyjne, stanowcze). Cechą znamionującą terminy prekluzyjne jest utrata uprawnień w przypadku niepodjęcia działań w wyznaczonym okresie czasu lub ewentualnie konkretnym terminie. Efekty przekroczenia wyznaczonych terminów skutkują na mocy samego prawa (*ipso iure*) wraz z upływem wyznaczonego okresu czasu, niezależnie od woli stron czy sędziego. Z natury swojej terminy ustawowe są więc ostateczne, niemożliwe do przedłużenia, chyba że ustawa zawiera przeciwną dyspozycję¹⁶. O utracie uprawnień w przypadku przekroczenia terminów można wnioskować na podstawie odniesionego do okresu czasu stwierdzenia «termin zawity»

¹³ Por. P.V. PINTO, *I processi nel Codice di Diritto Canonico. Commento sistematico al Lib. VII*, Città del Vaticano, 1993, s. 175-176.

¹⁴ Utożsamienie *dilatio* i *prolongatio* można odnaleźć w: F.J. RAMOS, D. MORAL CARVAJAL, *Diritto processuale canonico*, vol. I, Romae 2013, s. 401.

¹⁵ Por. kan. 1466 KPK/83.

¹⁶ Por. kan. 1633 KPK/83. W tym przypadku termin ustawowy stał się terminem sądowym możliwym do przedłużenia. Jednak ustalenie okresu jego przedłużenia dokonane przez sędziego *a quo* staje się terminem zawitym zgodnie z kan. 1635.

lub poprzez wskazanie na niemożliwość działania po upływie wyznaczonego czasu, czy też określenie skutków braku podjętego działania.

Nie wszystkie terminy ustawowe posiadają charakter prekluzyjny. Ustawowe określenie odstępu czasu na podjęcie działań ma na celu w takich przypadkach wpłynięcie na podejmowanie działań, uaktywnienie czy też pobudzenie do działania. Zabezpieczeniem koniecznościowego podjęcia działań w przypadku terminów ustawowych, które nie są prekluzyjne, jest możliwość nałożenia odpowiednich kar na opieszłych pracowników sądowych¹⁷. Kodeksowe postanowienia w kwestii terminów ustawowych posiadają charakter prekluzyjny w odniesieniu do stron postępowania, natomiast w odniesieniu do urzędników sądowych pozostają raczej pobłażliwe co do utraty przez nich uprawnień. Mobilizują do działań odwołując się do innych środków, w tym sankcji karnych.

Terminy sądowe i umowne mogą być przedłużone lub skrócone. Same terminy powinny cieszyć się pewną stabilnością, zwłaszcza gdy ich ustanowienie wiąże się z procesową sprawnością zmierzającą do deklaracji prawdy. Ich przestrzeganie świadczy o uczciwości, szacunku dla innych, jak również dla samego prawa. Z tego względu prawodawca stanowi warunki, których spełnienie umożliwia przedłużenie lub skrócenie sądowych terminów. Dla ich przedłużenia wymaga się, by: a) dokonano się to przed ich upływem; b) istniała ku temu słuszna przyczyna; c) nastąpiło to po wysłuchaniu stron lub na ich prośbę¹⁸. Do skrócenia tychże terminów wymaga się zawsze, dla ważności aktu, zgody dwóch stron postępowania tak, by prawo do obrony nigdy nie zostało żadnej z nich odebrane.

Terminy (właściwie odroczenia), ustawowe, sądowe, umowne wskazując na kryterium, jakim jest ich stabilność mogą zostać przedłużone lub muszą pozostać nienaruszone (terminy zawite). Ze względu na skutek, który ich niedotrzymanie powoduje mogą być

¹⁷ Por. kan. 1457 § 1-2 KPK/83.

¹⁸ Por. kan. 1465 § 2 KPK/83. Wysłuchanie stron lub prośba z ich strony nie jest wiążąca dla sędziego przy podejmowaniu przez niego decyzji dotyczących ewentualnego przedłużenia terminów sądowych czy umownych (kan. 127 § 2, 2° KPK/83).

ostateczne (prekluzyjne, powodujące utratę uprawnień do dokonania czynności procesowej) i zwykle.

2. Terminy procesowe

Na proces kanoniczny, w tym proces o stwierdzenie nieważności małżeństwa, składa się kilka różnych etapów złożonych z poszczególnych aktów. Dokonywanie poszczególnych aktów związane jest niejednokrotnie z kryterium czasowym, z odstępem czasu, w którym akty powinny zostać dokonane. Upływ czasu oraz określone momenty czasowe posiadają zatem wpływ na zakończenie, rozpoczęcie nowych czy wygaśnięcie możliwości ich podejmowania. Kryterium czasowe wpływa na podejmowanie kolejnych czynności i etapów procesowych.

W odniesieniu do procesu o stwierdzenie nieważności małżeństwa używam pojęcia terminu procesowego w znaczeniu właściwym jako konkretnego momentu, który został wyznaczony na podjęcie działań procesowych. Natomiast do działań procesowych kwalifikuję wszystkie działania zmierzające do rozpoczęcia procesu od momentu wniesienia skargi powodowej, aż do wydania ostatecznego wyroku.

W całym procesie o stwierdzenie nieważności małżeństwa terminów w ścisłym tego słowa znaczeniu jest niewiele. Mają charakter sądowy. Brak terminów ustawowych wynika z charakteru ogólnego i abstrakcyjnego norm. Nie jest możliwe, aby ustawodawca przewidział konkretne daty dotyczące dokonania odpowiednich aktów procesowych na przyszłość i dla wszystkich możliwych przypadków. Z tego powodu ustalenie terminów pozostawia decyzji sądu.

W procesie o stwierdzenie nieważności małżeństwa terminami w ścisłym tego słowa znaczeniu są:

- a. termin wyznaczony przez sędziego na stawienie się w sądzie celem zawiązania sporu¹⁹;
- b. termin wyznaczony na stawienie się w sądzie celem dokonania przesłuchania stron i świadków²⁰. Powyższe terminy dotyczą

¹⁹ Por. kan. 1507 § 1 KPK/83.

²⁰ Por. kan. 1556, 1557 KPK/83.

- również obrońców wężła małżeńskiego, pełnomocników i adwokatów stron oraz rzecznika sprawiedliwości, którzy mogą być obecni przy przesłuchaniu stron, świadków i biegłych²¹;
- c. termin wyznaczony biegłym sądowym na stawienie się w sądzie celem przedstawienia dodatkowych wyjaśnień uznanych przez sędziego za konieczne²²;
 - d. dodatkowe terminy związane z ustaleniem posiedzeń sądu dla zebrania dowodów²³;
 - e. termin wyznaczony przez przewodniczącego kolegium dla sędziów celem rozstrzygnięcia sprawy spornej²⁴;
 - f. w procesie skróconym przed biskupem – termin posiedzenia celem dokonania instrukcji sprawy i przeprowadzenia dowodów podany do wiadomości instruktora, stron, świadków, obrońcy wężła małżeńskiego, adwokatów stron.

Analogicznie powyższe terminy stosowane są w sądach, do których została wniesiona apelacja²⁵. Ustalenie terminów w sensie właściwym dotyczy czynności wykonywanych wspólnie. Z praktycznego powodu ustalenie konkretnej daty ich dokonania wpływa na sprawność przeprowadzenia procesu sądowego.

Terminy we właściwym tego słowa znaczeniu, posiadają znaczenie dla kolejnych etapów postępowania sądowego. Zarówno stronom jak i świadkom powinno zależeć, by dzięki ich zeznaniom sąd mógł zadeklarować prawdę w toczącym się sporze. Terminy wyznaczone na stawiennictwo się w sądzie można określić *per analogiam* jako terminy wiążące, gdyż skutkują dalszymi decyzjami dotyczącymi kolejnych etapów procesowych. Nie można ich określać mianem ostatecznych, gdyż w procesie spornym strona pozwana może stawić się w sądzie lub nadesłać odpowiedź jeszcze przed rozstrzygnięciem

²¹ Por. kan. 1677 § 1 MIDI.

²² Por. kan. 1578 § 3; 1677 § 1 MIDI.

²³ Por. kan. 1600 § 1 KPK/83.

²⁴ Por. kan. 1609 § 1 KPK/83.

²⁵ Por. kan. 1680 § 3 MIDI.

sprawy²⁶ lub po jej rozstrzygnięciu skorzystać „z środków prawnych przeciw wyrokowi”, oczywiście po udowodnieniu zaistnienia zgodnej z prawem przeszkody²⁷. Ustawodawca mając na względzie możliwe sytuacje niestawiennictwa się stron, wychodzi naprzeciw takim przypadkom poprzez odpowiednie regulacje prawne²⁸. Zmierzają one do umożliwienia stronom wzięcia udziału w procesie, ale z drugiej strony, mają na celu również jego zakończenie odpowiednim wyrokiem, zwłaszcza gdy strona pozwana celowo przeciąga sprawę „w długą i niekończącą się zwłokę”²⁹.

3. Odroczenia procesowe

Odroczenie to okres czasu przewidziany na podjęcie różnego rodzaju działań. Pojęcie to stosuje zamiennie z określeniem terminu w sensie niewłaściwym, gdyż tak występuje w języku prawnym i prawniczym. W procesie spornym podjęcie lub brak (działania i zaniechania) czynności procesowych kończą jedne i zaczynają kolejne etapy procesu, ale również zaniechanie wyznaczonych czasowo zachowań może przyczynić się do umorzenia instancji, zakończenia postępowania sądowego przed ostatecznym rozstrzygnięciem kwestii spornej³⁰. W sprawach o stwierdzenie nieważności małżeństwa, na sędzie kościelnym spoczywa obowiązek przypomnienia stronom o czynności, której powinny dokonać³¹. Celem przypomnienia o czasie użytecznym (*nullo obstante impedimento*) przysługującym stronom do podjęcia działań jest zabezpieczenie sprawności działalności sądu, tak by nie musiał się zajmować sprawami, którymi nikt się nie interesuje.

²⁶ Por. kan. 1593 § 1 KPK/83.

²⁷ Por. kan. 1593 § 2 KPK/83.

²⁸ Por. kan. 1592-1595 KPK/83.

²⁹ Por. kan. 1593 § 1 KPK/83.

³⁰ Por. kan. 1520 KPK/83.

³¹ Por. PONTIFICIUM CONSILIIUM DE LEGUM TEXTIBUS, *Instructio servanda a tribunalibus dioecesis et interdioecesis in pertractandis causis nullitatis matrimonii*, Libreria Editrice Vaticana 2005, n. 146.

W procesie o stwierdzenie nieważności małżeństwa przewidzianych przez ustawodawcę możliwych odroczeń ustalonych ustawą czy przez sędziego jest wiele. Nie jest moim celem przypominanie o nich wszystkich, zwłaszcza że są one znane osobom pracującym w kościelnym sądownictwie, a przedstawianie ich celem zapamiętania nie przynosi efektów, jeśli nie ma odniesienia do sądowej praktyki. Z tego powodu ograniczę się jedynie do wskazania na konsekwencje niedotrzymania okresów odroczeń w oparciu o kryteria, jakim jest skuteczność (odroczenia ostateczne i zwykłe) oraz stabilność (odroczenia możliwe i niemożliwe do przekroczenia). Konsekwencje przekroczenia odroczeń pozostają w ścisłym związku z prawnymi zaniechaniami.

Najpoważniejsze skutki wynikające z zaniechań są konsekwencją odroczeń ostatecznych (*fatalia legis*). Upływ czasu wyznaczony ustawą, w którym zaniechano działań, skutkuje wygaśnięciem (przedawnieniem) praw kończąc możliwość dokonywania działań, które jeśli zostaną podjęte, nie powodują przewidzianych ich ponownym podjęciem skutków prawnych. Termin zawity jest pojęciem stworzonym na użytek języka prawnego i dość często pozostaje nieznanym stronom postępowania, o ile nie towarzyszy im biegły w prawie adwokat czy pełnomocnik. Z tego względu terminy zawite traktowane są jako terminy użyteczne, które podlegają prawnie znaczącemu upływowi czasu, o ile są stronom znane, i o ile mogą one podejmować działania³². Cechą charakterystyczną terminów zawitych jest niemożliwość ich przedłużenia, z wyjątkiem sytuacji, w których ustawy na to pozwalają, jak w przypadku regulowanym w kan. 1633 Kodeksu prawa kanonicznego z 1983 roku. W tej sytuacji termin ustawy staje się jednak terminem sądowym, gdyż jego przedłużenie dokonało się mocą decyzji sędziego. Jest to przykład sądowego terminu zawitego³³. Terminy zawite mogą zostać ważnie skrócone na prośbę stron. Tym samym ustawy termin zawity staje się umownym terminem

³² Por. kan. 201 § 2 KPK/83.

³³ Por. kan. 1635 KPK/83.

zawitym³⁴. Z natury swojej terminy zawite są terminami ostatecznymi i niepodlegającymi przedłużeniu. Terminy zawite to terminy ustawowe, rzadziej sądowe czy umowne. W procesie o stwierdzenie nieważności małżeństwa do ważniejszych terminów ostatecznych, których niezachowanie powoduje skutki prawne w postaci wygaśnięcia uprawnień należą:

- a. termin jednego miesiąca wyznaczony wikariuszowi sądowemu na wydanie dekretu przyjęcia lub odrzucenia skargi powodowej, którego upływanie powoduje możliwość domagania się od sędziego wypełnienia jego zadania. Skarga uznana jest za przyjętą po upływie kolejnych 10 dni od złożenia prośby, o ile oficjał nie podejmie działania³⁵;
- b. termin 10 dni użytecznych na rekurs do sądu apelacyjnego przeciwko odrzuceniu skargi powodowej przez wikariusza sądowego³⁶. Po tym czasie strona traci swoje uprawnienie na wniesienie rekursu;
- c. okres 15 dni wyznaczonych przez wikariusza sądowego stronie pozwanej odnośnie do przedmiotu procesowego żądania celem wyrażenia swojego stanowiska³⁷. Sytuacja w ten sposób unormowana jest ciekawym przykładem, w którym wygasają uprawnienia strony pozwanej co do odpowiedzi na wezwanie sądowe, ale wyrażenie stanowiska niekoniecznie musi wpłynąć na formułę wątpliwości określonej przez oficjała. Obie strony postępowania mogą się bowiem od niej odwołać żądając zmiany formuły wątpliwości. Mają na to okres dziesięciu

³⁴ Por. kan. 1465 § 1 KPK/83.

³⁵ Por. kan. 1506 i kan. 1676 § 1 MIDI.

³⁶ Por. kan. 1505 § 4 i kan. 1676 § 1 MIDI.

³⁷ Por. kan. 1676 § 1 MIDI. W § 2 zostało postanowione, że wikariusz może ponownie wezwać stronę pozwaną na przedstawienie swoich racji. Nie jest to jednak wymóg absolutny i określony czasowo co do możliwej odpowiedzi strony pozwanej. Postanowienie zawarte w tym paragrafie ma na celu osiągnięcie stanu pewności, że strona pozwana wie o procesie i może w nim uczestniczyć. Wikariusz powinien się ustrzec w ten sposób przed możliwością skargi o nieważność wyroku z powodu odebrania stronie pozwanej prawa do obrony (kan. 1620, 7° KPK/83).

dni, które należy traktować jako termin zawity³⁸. Sytuacji, której dotyczy kan. 1514 nie należy traktować w kategoriach przedłużenia czasu, lecz jako sytuację nową, która może mieć wpływ na zmianę formuły wątpliwości, „gdyż raz ustalony zakres sporu nie może być ważnie zmieniony”³⁹. Wymienione w kanonie warunki możliwości zmiany formuły wątpliwości wymagane są do ważności dokonania aktu;

- d. sądowy termin zawity dla pełnomocnika celem złożenia przez niego zlecenia, gdy został dopuszczony do pełnienia swojego zadania przed sądem bez wcześniejszego jego okazania⁴⁰;
- e. okres 10 dni od dopuszczenia wyłączenia sędziego, który przysługuje stronom na wniesienie prośby o unieważnienie czynności sędziego dokonanych po zgłoszeniu wyłączenia⁴¹;
- f. okres 15 dni użytecznych przysługujących stronie na odwołanie się do trybunału apelacyjnego, gdy sędzia stwierdza swoją niewłaściwość, a strona czuje się z tego powodu poszkodowana⁴²;
- g. okres 10 lat na wniesienie skargi o nieważność (nieusuwalną) wyroku oraz trzech miesięcy na wniesienie skargi o nieważność (usuwalną) wyroku⁴³;
- h. zawity termin 30 dni na przedstawienie nowych i poważnych argumentów, od momentu wniesienia apelacji do trybunału III instancji po dwóch zgodnych wyrokach w poprzednich instancjach w sprawie dotyczącej stanu osób, a do takich należy orzeczenie w procesie o stwierdzenie nieważności małżeństwa⁴⁴;
- i. okres 15 dni przysługujących stronom na odwołanie się do sędziego celem zmiany ustalonej kwoty sądowych kosztów⁴⁵.

³⁸ Por. kan. 1513 § 3 KPK/83.

³⁹ Por. kan. 1514 KPK/83.

⁴⁰ Por. kan. 1484 § 2 KPK/83.

⁴¹ Por. kan. 1451 § 2 KPK/83.

⁴² Por. kan. 1460 § 3 KPK/83.

⁴³ Por. kan. 1621, 1623 KPK/83.

⁴⁴ Por. kan. 1644 § 1 KPK/83.

⁴⁵ Por. kan. 1649 § 2 KPK/83.

Cechą charakterystyczną odroczeń ostatecznych (terminów zawitych) jest wygaśnięcie przysługujących uprawnień, w tym także umorzenie instancji. Poza terminami zawitymi w ścisłym sensie, można spotkać się w literaturze również z pojęciem terminów zawitych w sensie szerszym⁴⁶ lub określanych mianem nieostatecznych⁴⁷. Nie uważam jednak za słuszne formułowanie dodatkowych określeń wykraczających poza definicje legalne. Wprowadzenie powyższych dookreśleń rozszerzających podstawowe pojęcie *fatalia legis* poza jego zakres znaczeniowy, ma na celu wskazanie, że określając czas przysługujący na dokonanie czynności procesowych dopuszcza się możliwość, by te mogły zostać dokonane po jego upływie. Pośród komentatorów nie ma jednoznacznej opinii, które z terminów mogą być kwalifikowane jako terminy zawite w sensie szerszym, a które takiemu określeniu nie podlegają. Z tego powodu nie widzę racji, dla której wprowadza się dodatkowe określenia. J. Rybczyk i R. Sztymmler odnoszą to określenie do czynności sędziego, ale takich, które związane są z kolejnymi etapami procesowymi⁴⁸. W takim rozumieniu byłyby to zatem terminy bezpośrednio odnoszące się do kolejnych czynności procesowych. Bez ich dokonania proces nie mógłby się toczyć zgodnie z poszczególnymi etapami zmierzając do deklaracji prawdy. W odniesieniu do procesu o stwierdzenie nieważności małżeństwa takimi odroczeniami (terminami) zwykłymi i ustawowymi są:

- a. okres 20 dni na wystawienie dekretu wezwania przed sąd po przyjęciu skargi powodowej na podstawie kan. 1506⁴⁹;
- b. okres tygodnia na odłożenie wyroku po pierwszej dyskusji w kolegium sędziowskim, jeśli nie doszło do ustalenia wyroku⁵⁰;

⁴⁶ Por. J. RYBCZYK, R. SZTYCHMILER, *Fatalia legis*, w: M. SITARZ (red.), *Leksykon Prawa Kanonicznego*, Lublin 2019, kol. 771.

⁴⁷ Por. L.G. WRENN, *Komentarz do kann. 1465-1467*, w: J.A. CORIDEN, T.J. GREEN, D.E. HEINTSCHEL (red.), *The Code of Canon Law. A text and Commentary*, New York/Mahwah 1985, s. 963.

⁴⁸ Por. J. RYBCZYK, R. SZTYCHMILER, *Fatalia legis...*, s. 771.

⁴⁹ Por. kan. 1507 § 2 KPK/83.

⁵⁰ Por. kan. 1609 § 5 KPK/83.

- c. okres miesiąca od przedstawienia nowych dowodów i argumentów przez wnoszącego apelację po dwóch zgodnych wyrokach w sprawie dotyczącej stanu osób, przysługujący trybunałowi apelacyjnemu na wydanie dekretu przyjmującego lub niedopuszczającego sprawę do rozpatrzenia.

L.G. Wrenn⁵¹ (terminy nieostateczne) oraz J. Calvo-Álvares⁵² (terminy w niewłaściwym znaczeniu tego słowa) podają podobne przykłady terminów, które określają powyżej przytoczonymi pojęciami. Należą do nich:

- a. okres roku na zakończenie sprawy w I instancji i nie więcej niż sześć miesięcy w drugiej⁵³;
- b. okres 15 dni na podanie stronom do wiadomości pełnego tekstu wyroku wraz z uzasadnieniem⁵⁴;
- c. okres miesiąca od dnia rozstrzygnięcia sprawy, na wydanie wyroku, chyba że „w trybunale kolegiальnym sędziowie dla ważnej przyczyny wyznaczili dłuższy termin”⁵⁵;
- d. także wcześniej wspomniane jako terminy zawite w szerszym znaczeniu wymienione w kan. 1609 § 5.

Dla J. Rybczyka i R. Sztymilera odroczenia podane w kan. 1453 nie są terminami zawitymi w szerszym znaczeniu, gdyż zawarte w nich normy służą raczej zdyscyplinowaniu trybunału. Przekroczenie tych terminów nie powoduje wygaśnięcia uprawnień, ale osoby, które zaniedbują swoje terminowe obowiązki mogą być narażone na sankcje dyscyplinarne⁵⁶.

⁵¹ Por. L.G. WRENN, *Komentarz do kann. 1465-1467...*, s. 963.

⁵² Por. J. CALVO-ÁLVARES, *Komentarz do kann. 1465-1467*, w: P. MAJER (red.), *Kodeks Prawa Kanonicznego. Komentarz*, Kraków 2011, s. 1103-1104.

⁵³ Por. kan. 1453 KPK/83.

⁵⁴ Por. kan. 1668 § 3 KPK/83.

⁵⁵ Por. kan. 1610 § 3 KPK/83.

⁵⁶ Por. J. RYBCZYK, R. SZTYMILER, *Fatalia legis...*, s. 774.

Podsumowanie

Teoretyczne dywagacje dotyczące pojęć związanych z określeniem czasu na podejmowanie działań procesowych, aczkolwiek koncepcyjnie różniące się między sobą, nie mają ostatecznie wpływu na właściwy przebieg procesowego postępowania. Najważniejszą rzeczą zawsze pozostaje znajomość skutków prawnych i zwykłych konsekwencji, które są wynikiem braku stosowania się do norm określających, czy to konkretne terminy, czy przedziały czasowe (odroczenia). W tekście prawnym występuje jedynie definicja *fatalia legis*, bez rozróżnienia na znaczenie właściwe czy szersze. Bardziej przydatne jest zatem zwracanie uwagi na cechy skuteczności i stabilności poszczególnych terminów i odroczeń oraz skutki ich nieprzestrzegania dla osób dochodzących prawdy w procesie spornym. Pośród występujących w procesie o stwierdzenie nieważności małżeństwa odroczeń istnieją zatem: a) terminy zawite, ostateczne, prekluzyjne (*fatalia legis*); b) terminy, w których dokonane czynności wyznaczają kolejne etapy procesu bez utraty przysługujących uprawnień. Z powyższego wynika, że *fatalia legis* powodują skutki prawne w przypadku zaniechań, a inne terminy powodują skutki prawne w ramach działań, wymuszając niejako działania. Nie odnoszą się do zaniechań. Trzecim rodzajem odroczeń sądowych są tzw. terminy porządkowe dyscyplinujące, zmuszające sąd do sprawnego działania tak, by „spór nie trwał zbyt długo z powodu przedłużenia”⁵⁷.

References

Źródła

- Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus*, 25.01.1983, AAS 75 (1983), pars II, s. 1-317; tekst polski w: *Kodeks Prawa Kanonicznego*, przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu Polski, Poznań 1984.
- FRANCISCUS, Litterae apostolicae motu proprio datae *Mitis Iudex Diminus Iesus* quibus canones Codicis Iuris Canonici de causis ad matrimonii nullitatem decelarandam reformantur; tekst polski w: *List apostolski motu proprio Mitis Iudex*

⁵⁷ Por. kan. 1465 § 3 KPK/83.

Dominus Iesus reformujący kanony Kodeksu Prawa Kanonicznego dotyczące spraw o orzeczenie nieważności małżeństwa, Tarnów 2015.

PONTIFICIUM CONSILIUM DE LEGUM TEXTIBUS, *Instructio servanda a tribunalibus dioecanis et interdioecanis in pertractandis causis nullitatis matrimonii*, Libreria Editrice Vaticana 2005.

Literatura

CALVO-ÁLVARES J., *Komentarz do kann. 1465-1467*, w: P. MAJER (red.), *Kodeks Prawa Kanonicznego. Komentarz*, Kraków 2011, s. 1103-1105.

GAŁKOWSKI T., *Ogólne zasady prawa w prawie kanonicznym*, Warszawa 2020.

KRUKOWSKI J., *Komentarz do kann. 1465-1467*, w: J. KRUKOWSKI (red.), *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*, t. V, Poznań 2007, s. 88-90.

ORTIZ M.A., *Komentarz do kann. 1465-1467*, w: A. MARZOÁ, J. MIRAS, R. RODRÍGUEZ-OCAÑA (red.), *Comentario exegético al Código de Derecho Canónico*, vol. IV/1, Pamplona 1996, s. 986-995.

PINTO P.V., *I processi nel Codice di Diritto Canonico. Commento sistematico al Lib. VII*, Città del Vaticano, 1993.

RAMOS F.J., MORAL CARVAJAL D., *Diritto processuale canonico*, vol. I, Romae 2013.

RYBCZYK J., SZTYCHMILER R., *Fatalia legis*, w: M. SITARZ (red.), *Leksykon Prawa Kanonicznego*, Lublin 2019, koll. 770-774.

WRENN G.L., *Komentarz do kan. 1465-1467*, w: J.A. CORIDEN, T.J. GREEN, D.E. HEINTSCHEL (red.), *The Code of Canon Law. A text and Commentary*, New York/Mahwah 1985, s. 963-964.

Nota o autorze

O. Tomasz Gałkowski CP – kapłan z zakonu pasjonistów, doktor habilitowany nauk prawnych w zakresie prawa kanonicznego, profesor nadzwyczajny Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, sędzia Trybunału Metropolitalnego w Łodzi.